

Gudea – kas esimene Sumeri päikesevalitseja ja Gilgameši „vend“?

Vladimir Sazonov

Sissejuhatus

Muistses Egiptuses oli valitsejate jumalikustamine üpris levinud nähtus. Vaaraosid hakati jumalikustama kohe, kui nad troonile asusid (Stadnikov 1995: 143–169; Stadnikov 2016: 1–29).

Kuigi Mesopotaamias ei olnud see levinud nähtus, kujutati Sumeris juba varadünastilisel perioodil (2800–2335 eKr) mõnda valitsejat jumaliku päritolu isikuna („X jumaluse poeg“, „X jumalanna laps“ jne). Erinevalt muistsest Egiptusest oli see siis pigem harv praktika. Mesopotaamias kujunes püsiv idee valitsejast kui jumalast välja alles III eelkristliku aastatuhande lõpuks ja esimeseks kuningaks, kes ise ennast jumalaks kuulutas, oli Akadi kuningas Narām-Su'en (2254–2218 eKr).¹

Erialakirjanduses levinud arusaamade järgi ei pretendeerinud pärast Narām-Su'eni surma ja Akadi impeeriumi (2334–2154 eKr) allkägigule järgnenud hävingut ligikaudu 2154 eKr ükski Mesopotaamia kuningas kuni Ur III dünastia (2112–2004 eKr) teise kuninga Šulgini (2093–2046 eKr) (Di Ludovico 2014: 481–493) jumalikle saatusele. Alles Šulgi algatas taas kuningate jumalikustamise (Sazonov 2008: 84–107; Vacin 2011b).

Siinkirjutaja tahab selle hüpoteesi kummutada ja tõestada, et 22. eelkristliku sajandi II poolel oli muistses Sumeris vähemalt üks valitseja,

---

Artikkel valmis PHVKU16926 ja PUT 500 grantide toetusel.

¹ Michalowski 1980: 233–246; Sazonov 2007: 330–333.

kes pretendeeris oma valitsemise ajal jumala staatusele. Selleks oli Lagaši II dünastia valitseja Gudea (2144–2124 eKr) (Steinkeller 1988: 47–53).

Kuid selleks, et valitseja jumalikustamise kontseptsiooni paremini mõista, tuleb selgitada, mida Mesopotaamias valitseja jumalikustamise all silmas peeti.

Esiteks, tavaliselt, kuid mitte alati, mainiti Mesopotaamia tekstides jumalikustatud valitsejat koos determinatiiviga *diġir* — sumeri keeles ‘jumal’ (Brisch 2013: 37–46). Isikunime ees asetsev *diġir* tähistas jumalat või jumalikku staatusele tõstetud isikut, nt valitsejaid, nagu Narām-Su’en, Šulgi, Amar-Su’ena, Rīm-Sîn.

Teiseks, veel üks jumalikustamise atribuut oli sarvekroon, mis esines muistses Mesopotaamia kultuuriruumist juba alates varadünastilise ajastu III perioodist ehk siis alates ligikaudu 2600–2500 eKr (Selz 2008: 16). Mesopotaamia kunstist (jumalate kujud, silinderpitsatid, bareljeefid jne) on säilinud näiteid, kus jumal kannab sarvekrooni (Sallaberger, Westenholz 1999: 67). Seetõttu kujutatigi ikonograafias jumalikustatud valitsejaid samuti sarvekrooniga, nt Akadi kuningat Narām-Su’eni või Mari linna valitsejat Puzur-Eštari (Blocher 1999: 253–269). Muidugi olid *diġir* ja sarvekroon omavahel seotud, näiteks kuningas Narām-Su’en kasutas mõlemat korraga.

Kolmandaks, tähtis edasiarendus on valitsejale päikesejumala staatuse taotlemine. Mesopotaamias kerkib see idee esile alates kuningas Šulgist Ur III ajastul (2112–2004 eKr). Seega ei tohi mõne Ur III dünastia kuninga jumalikustamise puhul unustada nende solaarset aspekti (Vacín 2009: 171–179).

Gudea jumalikustamine

Teadlased on arvanud, et Gudeat, Lagaši II dünastia tuntumat valitsejat ei peetud tema elu ajal jumalikuks. Kuigi ka siinkirjutaja on seda varem rõhutanud (Sazonov 2015: 155; Sazonov 2016: 35), tundub see nüüd eksliku seisukohana.

Juba pikemat aega on teada, et Gudea väite kohaselt olid tema vanemad jumalad ja ta pretendeeris seega justkui jumalikule päritolule nagu mitmed kuningad enne teda (nt Lagaši I dünastia valitseja E-anatum, 2455–2425 eKr). Kuid valitseja vanematele jumaliku pärit-

olu omistamine ei tähendanud ilmtingimata seda, et valitsejat ennast vaadeldi jumalana (Sazonov 2016: 32).

Kui lähtuda Mesopotaamia valitsejate jumalikustamise kontseptsioonist, siis Lagaši valitseja Gudea ei olnud tõepoolest oma eluajal jumala staatuses, sest ta ei kasutanud oma nime ees tunnusmärki *diġir* ja teda ei kujutatud ikonograafias kunagi sarvekrooniga.

Esimene, kes pööras tähelepanu sellele, et Gudea võis olla jumalikustatud, on Vladimir Emeljanov (Emeljanov 2016: 63–76). Analüüsides Gudea-aegseid raidkirju, püstitas ta hüpoteesi, et Gudea oli oma linnriigi Lagaši jumal ja Lagaši patroonjumala Ningirsu prohvet (Emeljanov 2016: 63). Kujul B² ongi Gudea enda kohta kirjutatud, et Lagaši 216 000 kodaniku seast oli ta jumal Ningirsu väljavalitu:

(jumal) Ningirsu, Enlili võimsa sõdalase jaoks (seda kõike) tegi Gudea; Gudea, kelle nimi on „kallihinnaline“, (Gudea kes on) Lagaši valitseja (ja) Ningirsu³ südames välja valitus karjus; (Gudea), kellest jumalanna Nanše⁴ sõbralikult hoolib, (Gudea) kellele (jumal) Nin-dara⁵ andis tugevuse, (Gudea) kes hoiab (jumalanna) Bau⁶ sõna; (Gudea), kes on (jumalanna) Gatumdu⁷ poeg; (Gudea), kellele (jumal) Ig-alim⁸ andis mõjukuse ning ülla skeptri; (Gudea) keda (jumal) Sul-šaga rikkalikult varustas eluhingusega, (Gudea) kellel (tema isiklik) jumal Ningišzida⁹ lasi särada nõukogu seaduspärase juhina. Siis kui jumal Ningirsu pööras oma tähendusrikka pilgu oma linna poole, valis Ningirsu Gudea seaduspäraseks karjuseks (tervel Lagaši) maal. Ning ta (Ningirsu) valis Gudea oma käega 216 000 mehe seast.¹⁰

See lõik näitab ka Gudea lähedast sidet teiste Lagaši jumalatega¹¹ ja samuti tema jumalikku päritolu (Suter 2013: 309–324). Gudeal oli oma personaalne jumal, kelleks oli Ningišzida (Luděk 2011a: 253–275).

² Erialateaduses tähistab igat Gudea kuju üks täht.

³ Lagaši linna pea- ja patroonjumal.

⁴ Nanše oli jumal Enki tütar. Ta oli prohvetluse, õigluse, aga ka viljakuse jumalanna.

⁵ Jumal Nindara oli jumalanna Nanše abikaasa.

⁶ Jumalanna Bau ehk Nininsina oli Urukugi linna jumalanna, akadi keeles tuntud kui Gula.

⁷ Gatumdu(g) oli Lagaši emajumalanna.

⁸ Ig-alim oli sumeri jumal, austatud ka Lagašis.

⁹ Allailma jumal Ningišzida oli Gudea personaalne jumal, sumeri keeles ^dnin-^giš-zid-da.

¹⁰ Statue B – RIME 3/1: Gudea E 3/1.1.7.STB: Col. ii 4–19 – Col. iii 1–11.

¹¹ Lagaši jumalate kohta vt Selz 1995.

Ühes teises oma tekstis mainib Gudea, et ta oli „jumalanna Gatumdu poolt sünnitatud“¹² ja nagu V. Emeljanov õigesti täheldas: „Gudea ja tema äi (valitseja) Ur-Bau olid püha abielu järglased“ (Emelianov 2016: 63). Teisisõnu, Ur-Bau ja Gudea polnud inimestest vanemaid, nendeks olid jumalad — tegelikkuses kehastasid mingi rituaali käigus jumalaid preestrid ja preestrinnad, kelle seksuaalvahekorra sündisidki Ur-Bau ja Gudea.

Pöördudes jumalanna Gatumdu poole ning nimetades teda oma isaks ja emaks, on Gudea kirjutanud silindril A enda jumalikust päritolust järgmiselt:

Mul pole ema, sa oled mu ema, mul pole isa, sa oled mu isa, sina istutasid/panid mu seemne emakasse, lasid sündida mul pühakojast.¹³

Gudea taastas muistse vormeli, mida kasutas veel umbkaudu 25. saj eKr Lagaši kuningas E-anatum, esimene Sumeri valitseja, kes hakkas taotlema endale jumalikku staatust (Sazonov 2015: 163–164):

[Jumal Ni]n[gir]su [siir]das [seemne] E-[a]natumi jaoks [emakasse].¹⁴

Samas raidkirjas on valitseja E-anatum kirjutanud enda kohta järgmiselt:

Jumalanna Ninhursag [pakkus talle — E-anatumile] oma tervislikku rinda.

Jumal Ningirsu rõõmustas E-anatumi üle, seemne oli sisestanud üska jumal Ningirsu.¹⁵

Need lühikesed fragmendid E-anatumi pikast raidkirjast nagu ka mitmest teisest tema raidkirjast, kus sellised väited esinevad, näitavad, et ilmselt pretendeeris E-anatum jumalikule päritolule. E-anatum väitis, et ta sündis jumalanna üsast ja oli jumal Ningirsu sigitatud. Tema võimu õiguspärastasid jumalad Enlil, Ningirsu, Inanna jt.¹⁶ Gudea oli oma teks-

¹² Statue D — RIME 3/1: Gudea E.

¹³ RIME 3/1: Gudea E3/1.1.7. CylA, Col iii: 6–8.

¹⁴ RIME 1, E-anatum E1.9.3.1, Col. iv 9–12.

¹⁵ RIME 1, E-anatum E1.9.3.1, Col. iv 27–29, Col. v 1–5.

¹⁶ RIME 1, E-anatum E1.9.3.6, Col. i 10 – Col. ii 2.

tides korduvalt toonitanud, et ta ema oli jumalanna Gatumdu, rõhutades seega, et ta on pärit jumalatest, nagu on üles tähendatud näiteks Gudea F-kuju raidkirjas:

... keda Gatumdu, tema emand, sünnitas üsast, Lagaš, tema armastatud linn ...¹⁷

Oma linna ja maa jumal

Mis aga tõestab Gudea jumalikustamist, kui ta ei kasutanud oma nime ees *digir*-märki? Näiteks silindril B nimetab Gudea ennast järgmiselt: „linna valitseja, oma linna jumal“ (Cyl. B I 15: énsi-ke₄ digir-iri-na-ke₄). See on tõend, et Gudea jumalikustati tema elu ajal (Emelianov 2016: 65).

Kuid see ei ole Gudea jumalikustamise kohta ainuke tunnus ja järgnevalt vaatleme ka teisi võimalusi.

Gudea jumalikustamise solaarne aspekt

Vaatamata sellele, et Gudea ei kasutanud mitte kunagi oma nime ees *digir*-märki, nimetas ta ennast „oma linna jumalaks“. Siinkirjutaja on märganud ka seda, et Gudea võttis kasutusele enda jumalikustamise uudse vormi, mida ei olnud ükski valitseja Sumeris ega Akadis enne teinud. Kuigi Gudea ei nimetanud ennast kunagi isegi mitte kuningaks (lugal) ega kasutanud ühtegi auahnet ja universalistlikku tiitlit nagu näiteks Sargon, kes nimetas ennast muuhulgas „universumi kuningaks“ (LUGAL KIŠ), leiutas Gudea solaarse kuningavõimu kontseptsiooni, kasutades solaarset universalistlikku tiitlit Lagaši peajumala Ningirsu kohta:

Isand (jumal Ningirsu) tõesti tuli (uuesti) välja oma [majast] ja ta oli (nagu) tõusev päikesejumal Lagaši maa kohal.¹⁸

¹⁷ Statue F — RIME 3/1: Gudea E3/1.1.7. StF, Col. i 12 – Col. ii 1.

¹⁸ Cyl. B — RIME 3/1: Gudea E3/1.1.7 CylB, Col. v, 8–9.

Seega samastati jumal Ningirsut päikesega, kes kattis oma valgusega terve universumi. Silindri B samas tekstis samastab Gudea ka ennast päikesejumalaga, väites järgmist:

Kas polegi ta (Gudea) ise tõusnud horisondilt nagu päikesejumal oma linna jaoks?¹⁹

See lause vihjab, et ilmselt pretendeeris Gudea päikesevalitseja staatusele ja kui see tõesti tööle vastab, oli ta esimene Mesopotaamia kuningatest, kes seda tegi. Põlvkond või kaks pärast Gudea surma võttis solaarse valitseja kontseptsiooni kasutusele jumalikustatud Ur III dünastia (2112–2004) teine kuningas Šulgi, kelle solaarse kuninglikkuse aspekt väljendus nii mitmeski tema tekstis, näiteks hümnis *Šulgi C* (read 25–27).

Nii (nagu) ma tõusin üle oma linna nagu päikesejumal Utu, peatudes selle keskel, ma täitsin karneooliga Etemenniguru²⁰ (templi), mille olid rajanud jumalikud jõud.²¹

Selleks, et olla kuningale meelepärased, võtsid mõned Šulgi alamad endale või andsid oma lastele selliseid solaarseid ja teofoorseid nimesid nagu ^d*Šul-[gi]*-^dUTUši, mis tähendab „jumalik Šulgi on mu päike“ (Di Vito 1993: 169). On teada mitu teksti, kus Šulgit või ta poega Amar-Su’enat on nimetatud päikesejumala Utu poegadeks, vendadeks või koguni päikesteks.²² Näiteks Šulgi järeltulija kuningas Amar-Su’ena nimetas ennast „tõeliseks jumalaks, oma maa päikese jumalaks“ (dingir-zi dutu-kalam-ma-na).²³ Kui kõrvutada Gudea silindril B olevat Gudea võrdlust päikesejumalaga ja Šulgi C-tekstis Šulgi enda võrdlust päikesejumalaga, siis võib öelda, et need on väga sarnased.

Võib järeldada, et Šulgi laenas selle idee Gudealt. Nagu teame, oli Šulgi isa Ur-Namma (2112–2094 eKr), Ur III dünastia ja võimsa Uus-Sumeri riigi rajaja, seesama valitseja, kes vallutas Lagaši ning liitis selle oma Uus-Sumeri riigiga.

¹⁹ Cyl. B — RIME 3/1: Gudea E3/1.1.7 CylB, Col. xviii, 12–13.

²⁰ Etemenniguru oli Uri tsikuraat.

²¹ ETCSL: translation: t.2.4.2.03.

²² ETCSL: transliteration: c.2.4.2.01, rida 79.

²³ RIME 3/2: Amar-Suena E3/2.1.3.16, lk 263, read 10–11.

Gudea nagu Gilgameš

Gudea oli ilmselt ka esimene Mesopotaamia valitseja, kes võrdles ja samastas ennast jumaliku kangelase Gilgamešiga²⁴ (ehk Bilgamesiga), keda peeti allilma kohtunikuks. Hiljem armastas ennast Gilgamešiga võrrelda Ur III²⁵ dünastia tuntuim kuningas Šulgi.²⁶ Gudea kirjutas enda kohta, et ta kasvas nii suureks, nagu oli kasvanud Gilgameš.²⁷

Teadagi oli Gilgameš väga pikka kasvu ja teda peeti elu ajal 2/3 jumalaks (Annus 2012: 44–45). Emeljanov on täheldanud õigesti, et Gudea oli esimene, kes tegi Bilgamesist oma sõbra (Emeljanov 2016: 64).

Hiljem sai Gudeast esimene valitseja pärast müütilist Gilgameši, keda Ur III ajastul kultuslikult austati. Gudeat on mainitud ka mitme Sumeri üliku pitsatitel, kus tema nime ees seisis diġir-märk (Emeljanov 2016: 64), mida Gudea ise oma eluajal kunagi ei kasutanud.

Kokkuvõte

Mida võib järeldada?

Kuigi Gudeat ei tunnistanud tema eluajal jumalikustatud valitsejaks, jumalikustas ta end väga huvitaval moel ise. Ta lõi uudse kontseptsiooni, mis erines paljuski sellest, mille oli loonud Akadi kuningas Narām-Su'en, esimene jumalikustatud valitseja Mesopotaamia ajaloos.

Erinevalt temast ei kujutanud Gudea ennast kunagi sarvekrooniga ega kasutanud oma nime ees jumalikustamise tunnusmärki *diġir* ('jumal'). Mingitel põhjustel eiras Gudea neid põhilisi jumalikustamise tunnuseid. Võib-olla seetõttu, et Akadi suuriik oli kunagi hävitanud Lagaši riigi iseseisvuse ja Akadit vaadeldi Lagaši riigi seisukohast kui võõrvõimu ning võõrkeha.

Ei tohi unustada, et Narām-Su'en ja mitte keegi teine sai hiljem (alates Uus-sumeri ajast) esimeseks „negatiivseks” valitsejaks maailma ajaloos, „halva ja neetud kuninga” ning ebaõigluse arhetüübiks, keda jumalad

²⁴ Vt Sazonov 2013: 193–197; Fink 2013: 81–107; Espak 2013: 1923–1954.

²⁵ RIME 3/2; Michalowski 2008: 33–45.

²⁶ A praise poem of Šulgi (Šulgi C), Segment A, read 106–107 (ETCSL transliteration: c.2.4.2.03): „Nagu mu vend ja sõber Gilgameš ....”.

²⁷ RIME 3/1: Gudea E3/1.1.7Cyl. B, Col. xxiii, 16.

karistasid (Sazonov 2010: 112–126). Kas Narām-Su’enist oli juba Gudea ajal taoline kuvand loodud, ei ole teada.

Igal juhul ei võtnud Gudea kasutusse auahneid universalistlikke tiitleid, nagu „universumi kuningas” (Maeda 1981: 1–17) või „nelja ilmakaare kuningas” (Maeda 1984: 67–82), mille olid leiutanud Akadi kuningad Sargon ja Narām-Su’en. Peale selle ei nimetanud Gudea ennast kunagi kuningaks (lugal), jäädes „tagasihoidlikult” vaid linnriigi valitsejaks (ensi) ja ühtlasi ka selle jumalaks. Samas aga taastas Gudea varadünastilise Lagaši valitsejate E-anatumi ja En-metena kehtestatud omapärase valitsejate kultusvormi. Nimelt tuli E-anatum (Lagaši I dünastia) mõttele valitsejate jumalikust päritolust, mida pärast Lagaši taasvabanemist Akadi ikke alt arendasid edasi Lagaši II dünastia kuningad Ur-Bau ja tema väimees Gudea.

Peale kõige muu lõi Gudea endale kohta uue epiteedi — „oma maa jumal” — ning oli Mesopotaamia valitsejate seas esimene, kes hakkas ennast võrdlema jumaliku Gilgameši ja päikesejumala Utuga, nimetades ka ennast „päikesejumalaks”.

Seega on Gudea jumalikustamine nüüd tõestatud ja see rajanes hoopis teistel alustel kui Akadi kuninga Narām-Su’eni jumalikustamise kontseptsioon.

Kirjandus

A n n u s, Amar 2012. Louvre Gilgamesh (AO 19862) is depicted in life size. — *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires*, 32/2, pp. 44–45

B l o c h e r, Felix 1999. Wann wurde Puzur-Eštar zum Gott? — Johannes Renger (Ed.). *Babylon, Focus Mesopotamischer Geschichte, Wiege früher Gelehrsamkeit, Mythos in der Moderne*. (Internationales Colloquium der Deutschen Orient-Gesellschaft 2.) Saarbrücken: SDV Saarbrücker Drucherei und Verlag, S. 253–269

B r i s c h, Nicole 2013. Of Gods and Kings: Divine Kingship in Ancient Mesopotamia. — *Religion Compass*, Vol. 7, Issue 2, pp. 37–46

D i L u d o v i c o, Alessandro 2014. The Reign of Šulgi Investigation of a King Above Suspicion. — H. Neumann, R. Dittmann, S. Paulus, G. Neumann, A. Schuster-Brandis (Eds.). *Krieg und Frieden im Alten Vorderasien*. 52e Rencontre Assyriologique Internationale. International Congress of Assyriology and

Near Eastern Archaeology. Münster, 17.–21. Juli 2006. (Alter Orient und Altes Testament 401.) Münster: Ugarit-Verlag, pp. 481–493

D i v i t o, Robert 1993. *Studies in Third Millennium Sumerian and Akkadian Personal Names: The Designation and Conception of the Personal God*. (Studia Pohl: Series Maior, Dissertationes scientifiæ de rebus orientis antiqui 16.) Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico

E m e l j a n o v, Vladimir 2016. The Identity of Gudea as a Cultural and Historical Problem. — Thomas Kämmerer, R., Köiv, Mait, Sazonov, Vladimir (Eds.). *Kings, Gods and People: Establishing Monarchies in the Ancient World*. (Alter Orient und Altes Testament, Band 390/4) Münster: Ugarit-Verlag, pp. 63–76

E s p a k, Peeter 2013. Sumeri Gilgamesi surm: Esimene teoloogilis-filosoofiline alustekst. — *Akadeemia*, nr 11, lk 1923–1954

E T C L = *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* 1998. J. A. Black – G. Cunningham – J. Ebeling – E. Flückiger-Hawker – E. Robson – J. Taylor – G. Zólyomi. <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/> (viimati vaadatud 14.05.2017)

F i n k, Sebastian 2013. The Genealogy of Gilgamesh. — *Classica et Christiana*, Nr 8/1, pp. 81–107

M a e d a, Tohru 1981. „King of Kish“ in Pre-Sargonic Sumer. — *Orient*, Vol. 17, pp. 1–17

M a e d a, Tohru 1984. „King of the Four Regions“ in the Dynasty of Akkade. — *Orient*, Vol. 20, pp. 67–82

R I M E 1 = Frayne, Douglas R. 1998. *Presargonic Period (2700–2350 BC)* (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods, Vol. 1.). Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press

R I M E 3/1 = Edzard, Dietz-Otto 1997. *Gudea and His Dynasty*. (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods, Vol. 3/1) Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press

R I M E 3/2 = Frayne, Douglas R. 1997. *Ur III Period (2113–2004)* (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods, Vol. 3/2). Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press

S a l l a b e r g e r, Walther, Aage W e s t e n h o l z 1999. *Mesopotamien: Akkade-Zeit und Ur III-Zeit*. (Orbis Biblicus et Orientalis 160/3.) Freiburg: Schweiz, Universitätsverlag

S a z o n o v, Vladimir 2007. Vergöttlichung der Könige von Akkade. — Thomas R. Kämmerer (Hrsg.) *Studien zu Ritual und sozialgeschichte im Alten Orient*. *Studies on ritual and society in the ancient Near East: Tartuer Symposien*,

1998–2004. (Beihefte zur Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft, 374.), S. 325–341

S a z o n o v, Vladimir 2008. Kuningas Šulgi laul: Mõned märkused uus-sumeri kuninga Šulgi (2093–2046) kuningavõimu ideoloogia kohta. — *Usuteaduslik Ajakiri*, kd 57, nr 1, lk 84–107

S a z o n o v, Vladimir 2010. Mõningad märkused legendidest neetud Akadi kuninga karistamisest. — *Usuteaduslik Ajakiri*, kd 61, nr 2, lk 112–126

S a z o n o v, Vladimir 2013. On the Epic of Gilgamesh in Estonian. — *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, Vol. 53, pp. 193–197

S a z o n o v, Vladimir (2015). Mesopotaamia kuningate universalistlikud taotlused ja jumalik päritolu Varadünastilisel ja Akkadi perioodi. — *Usuteaduslik Ajakiri*, kd 68, nr 1, lk 152–181.

S a z o n o v, Vladimir 2016. Universalistic Ambitions and Claims of Divine Origin of Sumerian and Akkadian Rulers. — Thomas Kämmerer, Mait Kõiv, and Vladimir Sazonov, (Eds.). *Kings, Gods and People Establishing Monarchies in the Ancient World*. (Alter Orient und Altes Testament, Band 390/4.) Münster: Ugarit-Verlag, pp. 31–62

S e l z, Gebhard J. 1995. *Untersuchungen zur Gotterwelt des altsumerischen Stadtstaates von Lagash*. (Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund 13.) Philadelphia: Pa. Univ. of Pennsylvania Museum

S e l z, Gebhard J. 2008. The Divine Prototypes. — Nicole Brisch (Ed.). *Religion and Power: Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, pp. 13–31

S t a d n i k o v, Sergei 1995. Gottkönig und ausserägyptische Bereiche. Universalistische Ausdrücke der Könige des Alten Reiches in Ägypten nach den Pyramidentexten. — *Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte*, 10, S. 143–169

S t a d n i k o v, Sergei 2016. Claims for Universalistic Rule in the Egyptian Royal Ideology and Their Restatement by the 12th Dynasty Kings. — Thomas R. Kämmerer, Mait Kõiv and Vladimir Sazonov (Eds.). *Kings, Gods and People Establishing Monarchies in the Ancient World*. (Alter Orient und Altes Testament, Band 390/4.) Münster: Ugarit-Verlag, pp. 1–29

S t e i n k e l l e r, Piotr 1988. The Date of Gudea and His Dynasty. — *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 40, pp. 47–53

S u t e r, Claudia E. 2000. *Gudea's Temple Building: The Representation of Early Mesopotamian Ruler in Text and Image*. Groningen: STYX Publications

S u t e r, Claudia E. 2012. *Gudea of Lagash: Iconoclasm or Tooth of Time?* — Natalie Naomie May (Ed.). *Iconoclasm and Text Destruction in the Ancient Near East and Beyond*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, pp. 57–88

S u t e r, Claudia E. 2013. The Divine Gudea on Ur III Seal Images. — B. J. Collins, P. Michalowski (Eds.). *Beyond Hatti: A Tribute to Gary Beckman*. Atlanta: Lockwood Press pp. 309–324

V a c í n, Luděk 2009. On the Solar Aspect of the King in Ur III Royal Ideology. — Jan Bičovsky, Pavel Čech (Eds.). *Chatreššar 2009: Morphology and Digitisation*. Poříčany: Charles University in Prague, Faculty of Arts, pp. 171–179

V a c í n, Luděk 2011a. Gudea and Ningišzida: A Ruler and His God. — L. Vacín (Ed.). *u4 du11-ga-ni sá mu-ni-ib-du11. Ancient Near Eastern Studies in Memory of Blahoslav Hruška*. Dresden: ISLET-Verlag, pp. 253–275

V a c í n, Luděk 2011b. *Šulgi of Ur: Life, Deeds, Ideology and Legacy of Mesopotamian Rulers As Reflected Primarily In Literary Texts*. Thesis submitted for the degree of PhD in Assyriology, Department of the Languages and Cultures of Near and Middle East, School of Oriental and African Studies. London: University of London